

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1958

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

Πρὸς ἑορτασμὸν τῆς Ἐθνικῆς ἑπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 συνήλθεν ἡ Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας εἰς πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῇ 27ῃ Ὀκτωβρίου ἐ.ε., ἡμέραν Δευτέραν καὶ ὥραν 6 μ.μ.

Εἰς τὴν συνεδρίαν ταύτην παρέστησαν ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Θεόκλητος, ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Μακάριος, ὁ Σεβασμιώτατος μητροπολίτης Πάφου, ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ὁ κ. Π. Κανελλόπουλος, ὁ κ. Στυλ. Γοναῖς, οἱ ὑπουργοὶ Κ. Καλλίας, Δημ. Ἀλιπράντης καὶ Γ. Ἀνδριανόπουλος, ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων κ. Π. Κατσώτας, καθηγηταὶ τῶν Ἀνωτάτων πνευματικῶν Ἰδρυμάτων, ἄλλοι ἐπίσημοι καὶ λοιποὶ προσκεκλημένοι.

Μετὰ σύντομον, ὡς κάτωθι, εἰσήγησιν τοῦ Προέδρου κ. Γ. Κοσμετάτου, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ἡλίας Βενέζης**, ὅστις κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου ὠμίλησεν μὲ θέμα: *Ὡρα τοῦ Χρέους*.

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓ. ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνευματικὸν Ἰδρυμα τῆς χώρας, ἑορτάζει σήμερον μετὰ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ, τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου, τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἐπέτειον τῆς δευτέρας ἐκατονταετηρίδος τοῦ ἀνεξαρτήτου πολιτικοῦ βίου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Πρὸ 505 ἐτῶν, ὅτε τὰ ἀνεξάντλητα κύματα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος ἐσάρωναν καὶ πάλιν τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον τῆς ἑλληνικῆς ἡμερότητας καὶ ὁ ἄγριος ἐπιδρομεὺς ἵστατο ἀπειλητικὸς ἔξω ἀπὸ τὸ ἀπόρθητον ἔως

τότε φρούριον τῆς Βασιλίδος καὶ ἐζήτει ἀγέρωχος τὴν παράδοσίν του, λιτὴ καὶ σύντομος ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς Πόλεως ἢ ἀπό-κρισις: «Τὸ τὴν Πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστι οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούν-των ἐν ταύτῃ, κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη, τὸ ΟΧΙ τοῦτο, εἰς τὸν πολιορκητὴν Τοῦρκον ἐξέ-φραζεν ἐπίσης καὶ τὴν καθολικὴν γνώμην σύμπαντος τοῦ λαοῦ, γνώμην πατροπαράδοτως κληροδοτημένην εἰς τὴν φυλὴν ἐκ τῆς μακρᾶς ἱστορίας της, ἐκ συνεχῶν ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Καθ' ὅμοιον ἀρνητικὸν καὶ ἀποφασιστικὸν τρόπον ἐξεφράσθησαν οἱ Ἕλληνες εἰς ἀναλόγους κρίσιμους ἐθνικὰς στιγμὰς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρό-νων. ΟΧΙ εἶπαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν Πέρσῃ ἐπιδρομέα, ΟΧΙ οἱ Λακε-δαιμόνιοι εἰς τὸν Ξέρξην, καὶ τὸ ὅχι συνεχίζεται ὡς ἱερὰ παρακαταθήκη ἀντιστάσεως τοῦ Ἑθνους ἕως τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἕως τὸ Ἀρκάδι τοῦ 1866, ἕως τὴν 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940. ΟΧΙ εἶπε καὶ τότε ὁ λαὸς διὰ στόματος τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν ἐπιβουλευθέντα τὴν ἀκεραιότητα τῆς χώρας νέον κατακτητὴν καὶ ὁ ἀντίλαλός του ἤχησεν εἰς ὅλας τὰς χαράδρας τῆς γῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ συνήγειρε τὸ Ἑθνὸς σύσσω-μον εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ὑπὲρ πάντων.

Ἡ Ἑλλὰς τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ὅλη ἡ Εὐρώπη, ἀλλαχοῦ μὲν κατέ-κειτο ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ Ἀξονος, ἀλλαχοῦ δὲ ἴστατο περίφοβος καὶ ἀναπο-φάσιτος, μὲ μόνην τὴν πάτριον πίστιν της εἰς τὸ μέγα ἰδανικὸν τῆς ἐλευ-θερίας καὶ μὲ τὸ αἶσθημα τῆς Ἑθνικῆς της ἀξιοπρεπείας, ἐτόλμησε νὰ ἀν-τισταθῇ μὲ τὸ λακωνικὸν ἐκεῖνο ΟΧΙ.

Ἀναπολοῦμεν τὴν ὥραν ταύτην εἰς τὴν ψυχὴν μας τὰ ἐπακολουθή-σαντα μεγαλειώδη γεγονότα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν πατροπαράδοτον καὶ ἀκατάλυτον πίστιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν.

Ἀναπολοῦμεν τὰς ἐνδόξους ἐκεῖνας ἡμέρας ὡς καὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ τοὺς ἐπαίνους τῶν τότε συμμάχων καὶ φίλων μας, καὶ ἀναμετροῦμεν ἐκ τῆς ἀναπολήσεως ταύτης μὲ αἶσθημα πικρίας τὸ μέγεθος τῆς κατόπιν ἐγ-καταλείψεως ἀπὸ σύμμαχον χώραν τῶν μεγάλων ἰδεωδῶν ὑπὲρ τῶν ὁποίων τότε ἐπολεμήσαμεν.

Οὕτω δυστυχῶς καταπατεῖται, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἡ μεγίστη τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν, ἡ ἀξία τῆς ἐλευθερίας ὑπὲρ τῆς ὁποίας διεξήχθη ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, καὶ ἐγκαταλείπονται ὅλαι αἱ διακηρύξεις τῶν συμμάχων ὡς πρὸς τὴν ἱερὰν γῆν τῆς Κύπρου. Ἀλλὰ πιστεύομεν ὅτι τελικῶς τὸ δίκαιον θὰ κατισχύσῃ.

Τὸ Ἑλληνικὸν ὄλον ἐορτάζει σήμερον ἐπέτειον τῆς ὁποίας τὸ βαθύτερον νόημα εἶναι ὑπερεθνικὸν μὲ βαθύτερον, οἰκουμενικόν, χαρακτῆρα.

Τὸ ΟΧΙ τῆς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 συμβολίζει οὕτω τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὅπου γῆς κατοικεῖ, νὰ ἔχῃ τὴν ἐθνικὴν του ἐλευθερίαν. Οὕτω δὲ ἡ πανηγυριζομένη ἐπέτειος μὲ τὴν καθολικὴν σημασίαν τῆς δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὸ Ἕθνος τὸ Ἑλληνικόν, ἀνήκει εὐρύτερον εἰς τὴν Παγκόσμιον ἀνθρωπότητα, ὡς σύμβολον ἱερὸν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἀκαδημαϊκὸν κ. Ἡλίαν Βενέζη νὰ εἴπῃ τὸν προσήκοντα λόγον διὰ τὸ πανηγυριζόμενον σήμερον ἐθνικὸν γεγονός, ὅστις καὶ παρακαλεῖται, ὅπως καταλάβῃ τὸ βῆμα.

ΩΡΑ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ Κ. ΗΛΙΑ BENEZH

Θυμᾶται πάλι σήμερα τὸ Ἕθνος τὴ μεγάλη μέρα του, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες μέρες τῆς ἱστορίας του. Ὅ,τι χαρακτηρίζει ἰδιαίτερος τὴν ἐλληνικὴ αὐτὴ σελίδα εἶναι πὼς πέρασε ἀμέσως, ἐνῶ ἀκόμα γραφόταν, στὴν περιοχὴ ἐκείνη ὅπου τὸ γεγονός ἐξιδανικεύεται, γίνεται πνεῦμα καὶ μῦθος, ὅπου ὁ πόνος καὶ τὸ αἷμα ἐξαγιάζονται μέσα σὲ μιὰ αἴσθηση εὐθύνης, παραδόσεως καὶ χρέους.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ προετοίμασαν αὐτὴν τὴν ἄμεση ἀναγωγὴ τῆς πράξεως τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 στὴν περιοχὴ ἑνὸς νέου ἐλληνικοῦ μύθου εἶχαν ἤδη συσσωρευθῇ ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ ἴδιου χρόνου, μὲ τὴν ἀναγκαιότητα ποὺ συμπυκνώνονται τὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν κάθαρση. Τὸ ἄδικο εἶχε κατασκεπάσει τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἡ προσβολὴ στὰ ἱερά του καὶ στὰ ὅσα ἔκανε τὴν καρδιά του νὰ χτυπᾷ βίαια. Εἶχε πάει νὰ προσκυνήσῃ ταπεινὰ τὴ Δέσποινα τοῦ Ἀρχιελάργους του, νὰ τὴν παρακαλέσῃ, ὅταν ἔγινε ἐκείνη ἡ ἀπίστευτη πράξη: τὸ ξένο ὑποβρύχιο χτύπησε τὸ βασιλικὸ ἐλληνικὸ πλοῖο καὶ τοὺς φτωχοὺς προσκυνητές, τὶς γυναῖκες καὶ τοὺς γερόντους καὶ τὰ ἄρρωστα παιδιὰ. Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου συνταράχθηκε. Ἡ πρώτη δύναμη ὅλων τῶν μεγάλων κινήσεων τῆς ἱστορίας εἶναι τὸ συναίσθημα, προπάντων σ' αὐτὲς ἐδῶ τὶς θάλασσες τοῦ Αἰγαίου, τὶς δικές μας. Μὲ τὴ λυτρωτικὴ ἐνέργεια τῆς πίστεως ὁ λαὸς αὐτὸς ἔβαλε ἀμέσως τὴ λάμψη τοῦ θαύματος μέσα στὸ συμβάν.

Ἀκουσα ἕνα γέροντα αὐτόπτη νὰ ἀφηγῆται τὸ περιστατικὸ, κατεργασμένο ἤδη μέσα του ἀπ' τὴ μυσικὴ δύναμη, ἔτσι:

«Ἀξάφνα, λέει, ἀκούσαμε κατὰ τὸ μουράγιο τὸ μεγάλο κρότο. Πῆγαν κ' ἤρθαν τὰ βουνὰ τῆς Τήνου, κι ὁ γιαλὸς σείστηκε καὶ τίναξε θεόρατο

κῦμα δυνατό. «Βαγγελίστρα μου!» εἶπαμε καὶ πέσαμε καταγῆς παρακαλῶντας. Σὲ λίγο νά σου ἄλλος κρότος. «Ἐδῶ εἶναι ἡ συντέλεια!» εἶπαμε. «Χανόμαστε!» Ἄν δὲ βάλης τὸ χέρι σου ἐσὺ, Παναγία, χανόμαστε!» Τὸ βασιλικό μας τὸ καράβι ἔξω ἀπ' τὸ λιμάνι βούλιαζε. Τότε ἦρθε ἡ ἄλλη τορπίλα. Αὐτὴ θὰ ἔκανε χαλασμό πολλὸν στὸν κόσμο, στοὺς προσκυνητὲς ποὺ ἦταν στὸ μουράγιο, ἂν δὲν τὴν ἔπαιρνε ἡ Βαγγελίστρα. Σίγουρα κάθησε ἀπάνω της, δελφῖνα πάνω στὸ κῦμα, ἡ Βαγγελίστρα καὶ τὴν πιλοτάρισε τὴν τορπίλα νὰ πέση ἀπάνω στὰ βράχια, νὰ σπάσῃ, νὰ χαθῇ. Κι' ὕστερα ἡ Βαγγελίστρα, ἀπὸ δελφῖνα ποὺ ἦταν, ἔβγαλε φτερό, κ' ἔγινε περιστέρα, καὶ πέταξε πάνω ἀπ' τὸ λαὸ τοὺς προσκυνητὲς ποὺ εἶχαν πέσει στὰ γόνατα καὶ κλαῖγαν καὶ παρακαλοῦσαν. «Δοξασμένο τ' ὄνομά σου», φωνάζανε. «Φουρτούνα ἔρχεται στὸν τόπο μας. Σῶσε μας ἐσὺ, ποὺ σ' ἀγαποῦμε καὶ μᾶς ἀγαπᾷς».

Τὸ ἔνστικτο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ μιλοῦσε σωστά. Προετοίμαζε περισσότερο ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴν ψυχὴ, γιατί γιὰ ὅ,τι θὰ ἐρχόταν θὰ χρειαζόταν κυρίως αὐτή: ἡ ψυχὴ.

Ὅλες οἱ ἐνδείξεις ἦταν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἴδια κίνηση τῆς ἱστορίας. Ὅτι, ὅπου νά ᾖ, θὰ βρισκόμαστε πάλι στὸ σταυροδρόμι καὶ θὰ πρεπε νὰ διαλέξουμε τὸ δρόμο: τὸν ἀπὸ δῶ ἢ τὸν ἀπὸ κεῖ. Ὅχι μόνο ὡς ἔθνος, ὡς πολιτεία: ἀλλὰ ὁ καθένας χωριστά, ὡς ἄτομα ὑπεύθυνα. Αὐτὴ ἡ ἔξαρση τοῦ ἐγώ, τοῦ αὐτόμου, μέσα μας, κληρονομία προγονική, βέβαια μᾶς δίνει κάποτε τὴν ἀφορμὴ γιὰ μεμψιμοιρίες. Ἐλέγχομε συχνὰ ἐκδηλώσεις στίς ὁποῖες μᾶς ὁδηγεῖ ὁ ἀτομικισμός μας. Μᾶς ἀπομονώνει συχνὰ ἀπὸ τὰ γύρω, μᾶς περισφίγγει μέσα σὲ σύνορα ἀσφυκτικά. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ ἄτομο, τὸ κλειστό, ποὺ γίνεται ὑπεύθυνο στὴν ὥρα ποὺ πρέπει, ποὺ γίνεται συνείδηση καὶ λειτουργία ἡθική, αὐτὸ εἶναι στὸν ἀρχικὸ πυρῆνα τῶν μεγάλων στιγμῶν τοῦ ἐλληνικοῦ βίου: αὐτὸ ὑπαγορεύει τὸ διάλογο ποὺ ἀνάγει τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα καὶ τὸ κάνει διαρκῶς νὰ ἀναζητῇ· αὐτὸ ὑπαγορεύει τὸ χορὸ καὶ τὴ στάση τῶν ἡρώων τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας ἀπέναντι στὴ μοῖρα· αὐτὸ καθορίζει στὴ ζωὴ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, τὴν ἀνάγκη τοῦ θανάτου.

Ὁλόκληρη ἡ πορεία τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἱστο-

ρίας μέσα στην ιστορία τοῦ κόσμου εἶναι σύνθεση ἀτόμων, ποτὲ ἀγέλης. Ἡ πικρὴ πείρα ποὺ προορίστηκε στὸ ἔθνος τοῦτο λίγο ἀργότερα, μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 40, ἦταν καὶ αὐτό: νὰ δῇ ὡς ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσῃ ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν εἶναι ἕτοιμος νὰ γίνῃ ἀγέλη, ὅταν δὲν μπορῇ παρὰ νὰ γίνῃ ἀγέλη καὶ νὰ ἐγκληματῇ, ὑπακούοντας τυφλὰ στὶς προσταγὰς τῶν ἀνθεντῶν του, χωρὶς καμιά ἀντίσταση συνειδήσεως, χωρὶς ἔλεγχο, ὡς ἓνα σῶμα ἄβουλο, σκοτεινό, κολοσσιαῖο τοῦ θανάτου.

Αὐτὴ ἐδῶ ἡ θάλασσα, αὐτὰ ἐδῶ τὰ βουνά, αὐτὸς ἐδῶ ὁ οὐρανός, δόξα τῷ Θεῷ, παραστατήκανε τὸν ἄνθρωπο ποὺ ζῇ μέσα στὴν κυριαρχία τους, τὸν βοηθήσανε νὰ διαμορφώσῃ ἓνα χαρακτῆρα καὶ ἓνα ἦθος, ἐκεῖνο τὸ μέτρον ποὺ τὸν κάνει νὰ θεωρῇ τὰ ἐγκόσμια στὶς ὀρθὲς ἀναλογίες, ποτὲ νὰ μὴν ὑπερβάλλῃ, ποτὲ νὰ μὴ συνθλίβεται ἢ νὰ ἐξαφανίζεται ὡς συνείδηση καὶ ὡς προσωπικότητα. Ὑπάρχει ἓνας δεσμὸς τῆς περιρρεούσης φύσεως μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ βοηθεῖ νὰ ἐξηγηθοῦν πολλά. Ὁ Ὀλυμπος, τὸ φαράγγι τοῦ Ἐνιππέως, ὁ γυμνὸς ὄγκος τοῦ θρόνου τοῦ Διὸς εἶναι μὴ πνευματικὴ τελειότητα ποὺ ἐξηγεῖ τὸν Ὀμηρο. Καὶ τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, καὶ ὁ Παρνασσός, καὶ τὸ Καλλίδρομο, ἐξηγοῦν τὶς Θερμοπύλες καὶ τὸ 1940.

Σ' αὐτὴ ἐδῶ τῇ γῇ ἡ ἐνότητα ἐξ ἄλλου εἶναι μία: ἡ προᾶξις καὶ τὸ πνεῦμα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἐλληνικὸς θρύλος δὲ μοιάζει σὲ τίποτα μὲ τοὺς θρύλους ἄλλων λαῶν. Εἶναι ἓνας θρύλος τοῦ πνεύματος, συνδεμένος μὲ τὴν ὑπερηφάνεια, μὲ τὴν πίστη καὶ μὲ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου.

Κάθε φορὰ, μέσα στοὺς χρόνους τῆς ιστορίας, ποὺ μαχόμαστε ἐδῶ, στὴ γυμνὴ μας γῇ, στὰ βουνὰ μας τὰ ἄγρια, στὰ φαράγγια μας καὶ στὴ θάλασσά μας, κάθε φορὰ ποὺ στηλωνόμαστε ὄρθιοι, ποὺ πολεμοῦμε καὶ πεθαίνουμε, ξέρουμε καλὰ ὅτι δὲν ὑπερασπίζουμε μονάχα ἓνα κομμάτι γῆ, τὰ χωράφια μας καὶ τὰ καλύβια μας. Ξέρουμε πῶς, μαζὶ μ' αὐτό, ὑπερασπίζουμε ὅ,τι ἐπήραμε ἀπ' τοὺς πατέρες μας κ' ἀπ' τοὺς πατέρες τῶν πατέρων μας: τὴν ἐλληνικὴ παρακαταθήκη. Ἔτσι ὁ ἀγώνας καὶ ἡ μάχη ὅπου ριχνόμαστε χάνει εὐθὺς ἐξαρχῆς τὸ χαρακτῆρα τὸν ὕλικό, γίνεται προᾶξις ἡθικῇ. Καὶ μονάχα ἔτσι κοιταγμένη ἀποτιμᾶται στὴν πραγματικὴ οὐσία της. Ἔτσι ἐπίσης παίρνει τὸ νόημά της καὶ ἡ ἄλλη ἐνέργεια: ἡ ἀποδοχὴ τῆς θυ-

σίας, ἡ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη ὅπου πηγαίνουμε πρὸς τὸ δλοκαύτωμα, ἡ προσφορὰ πρὸς τὸ θάνατο. Σ' ἐμᾶς, οἱ μεγάλες ὥρες μας ὡς ἔθνους δὲν εἶναι μονάχα ὅταν νικήσαμε. Ἀλλὰ καὶ ὅταν νικηθῆκαμε. Γιατὶ ξέραμε πάντα τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ σταθοῦμε καὶ στὸ ἓνα καὶ στὸ ἄλλο. Καί, φυσικά, τὸ πιὸ δύσκολο εἶναι αὐτό: νὰ ξέρης τὸ τί πρέπει στὴ δύσκολη ὥρα πὸν εἶσαι ἡττημένος ἢ πὸν ξέρεις πῶς θὰ νικηθῇς. Ἀλλοῦ θάβουν μέσα στὴ λησμοσύνη τῆς ἱστορίας τὶς ἡττες τους. Ἐμεῖς περνᾶμε σὰν παραμύθι στὰ παιδιὰ μας, καὶ τὶς κάνουμε παραμύθι τοῦ κόσμου, τὶς Θερμοπύλες. Γιατὶ Θερμοπύλες σημαίνουν αὐτό: νὰ ξέρης πῶς νὰ πεθάνης.

Εἶναι τὸ πικρὸ προνόμιό μας: ν' ἀνήκουμε σ' ἓναν τόπο πὸν ἡ μοῖρα του εἶναι νὰ πληρώνη τὴν κίνηση τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου μὲ πόνο καὶ αἶμα. Ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, ἀπὸ χρόνους πανάρχαιους, ἔρχονται οἱ μνημες τοῦ καιροῦ, τὰ παραμύθια καὶ τὰ δάκρυα. Οἱ μητέρες γιὰ ν' ἀποκοιμίσουν τὰ παιδιὰ τους δὲν ἔχουν νὰ τοὺς λένε παραμύθια χαρᾶς, γιὰ πουλιὰ καὶ γιὰ δάση. Τοὺς λένε γιὰ ἀραπάδες καὶ γιὰ κουρσάρους, γιὰ σφαγές καὶ γιὰ πείνα. Τὰ τραγούδια μας ἔχουν τὸν αὐστηρὸ ρυθμὸ τῆς πικρῆς μας μοίρας, καὶ τὰ πουλιὰ καὶ τὰ δέντρα μιλοῦν στὰ τραγούδια μας ὅχι γιὰ ν' ἀλαφρώσουν τὴν καρδιά μας, μὰ γιὰ νὰ μᾶς θυμίσουν. Εἴμαστε ἓνας λαὸς τῆς μνήμης. Αὐτὸ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς λύπης καὶ τῆς περηφάνειας μας. Πηγὴ καὶ αὐτῆς τῆς ἄλλης δύναμης, τῆς ἀδάμαστης θέλησης πὸν μᾶς σπρώχνει νὰ μὴ γονατίζουμε, νὰ σηκωνόμαστε πάντα ὀρθιοι, ὅσο βίαιοι κι ἂν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ὅσο ἄγρια κι ἂν εἶναι ἡ θύελλα. Κάθε κομμάτι τῆς γῆς πὸν πατοῦμε, κάθε δέντρο, κάθε βουνό, κάθε πέτρα, κάθε κάβος — ὅλα ἔχουν νὰ ποῦν γιὰ μεγαλεῖο καὶ γιὰ δάκρυα. Περνοῦν ἀπὸ μητέρα σὲ μητέρα, ἀπὸ πᾶν πρὸς πᾶν, φαντάσματα καὶ παραμύθια, περνοῦν στοὺς ἀπλὸνς ἀνθρώπους τῆς γῆς μας καὶ τῆς θάλασσας μας — καὶ εἶναι αὐτὸ πὸν τοὺς δίνει τὴν ἴσια ματιά, τὴ λίγο θλιμμένη, τὴ γεμάτη ἀξιοπρέπεια καὶ ἐγκαρτέρηση.

Ἡ ψυχὴ ἦταν προετοιμασμένη ἐκεῖνα τὰ χαράματα τῆς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 ὅταν ἐσήμαναν οἱ σειρῆνες καὶ ἠχολογήσανε οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν στὰ χωριά μας. Θυμηθῆτε ἐκείνη τὴ μέρα τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς πλημμυρισμένους ἀπ' τὴ νιότη τῆς πρωτεύουσας τῶν Ἑλλήνων,

ἀπ' τὺς κοπέλλες, ἀπ' τὺς μητέρες, θυμηθῆτε τὰ πρόσωπά τους: εἶχαν τίποτα τὸ πένθιμο, τίποτα ἀπὸ συντριβῇ γιὰ τὸ θάνατο πὺν τοὺς περιέμενε; Εἶχαν λάμψη. Ἦταν χαρά; Βέβαια ὄχι. Ἀλλὰ ἦταν ἡ πίστη πὺν ἔδινε τὴν ἡρεμία, ἡ πίστη ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὸ δίκιο ἀλλὰ ἡ πίστη στὸ χρέος. Κι' αὐτό, εἴπαμε, εἶναι κάτι πὺν ἔρχεται ἀπὸ πολὺ μακριά, κληρονομημένο ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, μὲς στὸ αἷμα, μὲς στὸ κύτταρο.

Τὸ ἔθνος ἔδειξε τότε μιὰ ἐνότητα πὺν θὰ μείνῃ ἀλησμόνητη στὴν ἱστορία του. Ἔδιναν ὅλοι: αἷμα, μὴν, τὰ χρυσὰ τους τὰ δακτυλίδια οἱ γυναῖκες, τὰ ἀναθήματα τῶν πιστῶν οἱ ἐκκλησίες, καραβάκια καὶ πόδια ἀσημένια. Ἡ αἴσθησις τῆς προσβολῆς καὶ τῆς ἀδικίας κατασκέπαζε τὴν ψυχὴ μας. Γιατί μᾶς χτυποῦσαν, πίσω ἀπ' τὴν πλάτη, ἔτσι ἄδικα; Δὲν γυροῦσαμε παρὰ νὰ μᾶς ἀφήσουν νὰ πορευόμαστε ἥσυχα τὴ δύσκολη ζωὴ τῶν βουνῶν καὶ τῶν θαλασσῶν μας. Οἱ πατέρες μας, οἱ πρὸ τοῦ 1922, μποροῦσαν νὰ κάνουν ὄνειρα. Ἐμεῖς ὄχι. Οἱ πατέρες μας λέγανε τὰ ὄνειρά τους Μεγάλῃ Ἰδέα: νὰ ξαναστήσουμε τὸ παλαιὸν μας κλέος, νὰ ξαπλωθοῦμε πάλι στίς πανάρχαιες ἐστίες τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἀκοίμητες δυνάμεις τοῦ Γένους περιέμεναν λέγοντας τραγούδια γιὰ κυρὰ - Δέσποινες, βλέποντας ὁράματα μὲ ἀρχαγγέλους καὶ μὲ ρομφαῖες. Ἔτσι ὁραματίζονταν οἱ πατέρες μας. Ὡσπου ἦρθε κι αὐτό, ἦρθε ἡ ὥρα του νὰ γίνῃ τὸ ὄραμα ἀλήθεια. Δὲ βάσταξε παρὰ μιὰ ἐλάχιστη στιγμή τῆς ἱστορίας. Καὶ ὕστερα ἔγινε ὅ τι γίνονται τὰ ὄνειρα: φλόγα καὶ αἷμα καὶ δάκρυα καὶ ἐρήμωση. Ξεκίνησε τότε κυνηγημένος, κοπάδια - κοπάδια, ὁ ἐλληνισμὸς ὁ τῆς ἀντίπερα ὀχθῆς, ἀφήνοντας τὴ γῆ του, καὶ μαζεύτηκε ἐδῶ νὰ ριζώσῃ σὲ τούτῃ τὴ γυμνὴ γῆ. Εἴπαμε: «Τελείωσαν: Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα, τὰ ὄνειρα τοῦ Γένους. Ἀφήστε μας νὰ ζήσουμε ἐν εἰρήνῃ» Τὸ ἔνστικτο τῆς ζωῆς ὑπαγόρευε σὲ χιλιάδες ξεριζωμένους ἀνθρώπους νὰ λυτρωθοῦν ἀπ' τὸ δεσμὸ μὲ τὸ γενέθλιο χῶμα. Ὅτι θεωροῦμε φυσικὸ γιὰ τὰ θεριὰ τοῦ δάσους, τὸ νὰ μὴν ξεχνοῦν, τὸ νὰ θέλουν σὰν ἔρθῃ ἡ ὥρα τους νὰ πεθάνουν νὰ γυρίσουν στίς σπηλιές τους, ἐμεῖς τὸ στερέσαμε ἀπ' τοὺς ξεριζωμένους Ἕλληνες. Τοὺς εἴπαμε πῶς ἔπρεπε νὰ χάσουν τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπιστροφῆς διὰ παντός. Γιατὶ ἡ νέα γῆ, ἡ νέα πατρίδα φώναζε νὰ δεθοῦν μαζί της, ἀλλιῶς χάνονται. Γιατὶ ἡ Ἀνάγκη φώναζε πῶς ἡ μοῖρα

τῶν ἀνθρώπων εἶναι νὰ δουλεύουνε σὲ ἓνα χῶμα, μὲ ψυχὴ καὶ μὲ σῶμα. Ὅχι στὸ ἓνα μὲ τὴν ψυχὴ, στὸ ἄλλο μὲ τὸ σῶμα. Γιατὶ τότε χάθηκαν.

Ὁ Ὀκτώβριος τοῦ 40 ἦρθε ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν ὥρα: ὅταν ἡ Ἑλλάδα ἀγωνιζόταν ἀκόμα ἐκεῖνον τὸν ἀγῶνα, τὸν εἰρηνικόν, τῆς προσαρμογῆς: νὰ ἀπορροφήσῃ τὸ νέο αἷμα τοῦ ξεριζωμένου Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρασίας καὶ νὰ βρῇ μέσα στὴ νέα σύνθεση, στὸ νέο μῖγμα τοῦ πληθυσμοῦ της, δυνάμεις ἀναγεννήσεως καὶ προκοπῆς.

Ἐπρεπε τώρα ὅλη αὐτὴ ἡ εἰρηνικὴ προσπάθεια νὰ μείνῃ κατὰ μέρος, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουμε τὸ θανάσιμο κίνδυνο. Τὸ τί ζητήθηκε τότε ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ παλληκάρια τῆς θυσίας, πάνω στὰ ἄγρια, τὰ χιονισμένα βουνὰ τῆς Ἡπείρου, ἀπὸ τίς γυναῖκες ποὺ τοὺς παραστάθηκαν κουβαλῶντας τους βόλια, εἶναι σίγουρα πάνω ἀπ' τὰ μέτρα ποὺ μπορεῖ νὰ γυρεύῃς ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Θὰ ἀλλοιώνουμε τὸ χαρακτῆρα, τὸ ἦθος τοῦ πόνου ἐκείνου καὶ τῆς θυσίας, ἂν τὸν ἀξιολογούσαμε μόνο μὲ μέτρα φυσικά. Ἡ δύναμη, καθὼς εἶπαμε, δὲν ἐρχόταν ἀπ' τοὺς μῦς. Ἐρχόταν ἀπ' τὴν ψυχὴ, ἀπ' τὴν κληρονομημένη μνήμη. Ἀπλά, μὲ τὴν κατακόρυφη πρᾶξη, ἐπιβεβαιώθηκε πάλι τότε, στὸ 40, πόσο μέσα σὲ τοῦτον τὸν λαὸ τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ψαρῶν ζῇ βαθύ, συνέχεια καὶ ἰδανικὸ ζωῆς, τὸ πάθος γιὰ τὴν ἐλευθερία. Εἶναι ὁ ἴδιος λαὸς ποὺ γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ κάποτε τὴ δημιουργία, γιὰ νὰ τῆς δώσῃ μέτρο, δηλαδὴ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ χάος της, δημιούργησε τὴ θανμαστὴ μυθολογία του. Ἐφτείαξε τοὺς πιὸ ὠραίους θεοὺς ποὺ εἶδε ποτὲ ὁ κόσμος, συναντιλήπτορες στὰ πάθη καὶ στὶς δυστυχίες του, φίλους τῶν καλῶν καὶ τῶν πικρῶν του ἡμερῶν. Μὲ τὸ νὰ τοὺς κἀνῃ ἀνθρώπινους, μὲ πάθη καὶ μὲ ἀδυναμίες, τοὺς στέργει ἀπὸ κἀθε ἀσκητικὴ ἀνστηρότητα, τοὺς ἀπογύμνωσε ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν τυράννων. Εἶναι ὁ ἴδιος τόπος ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ ἀκούστηκε ὁ τραγικὸς λόγος, κἀθαρησὴ τῶν παθημάτων, ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου.

★

Αὐτὴ τὴν ἀπελευθέρωση, ποὺ εἶναι κατάκτηση ἐσωτερικὴ, ἀναζητοῦμε μέσα στὸ ἦθος τῆς θυσίας, σ' ὅλες τίς κρίσιμες στιγμὲς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γίνεται λόγος ἀπλὸς στὸ στόμα ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων, ὅταν χρειάζεται νὰ

ἐξηγήσουν. Ἀλλά, τὸ περισσότερο, ὑπάρχει ὡς πρᾶξις, χωρὶς ἐξήγηση. Ἰδέστε πόσο ὅμοια εἶναι ἡ ψυχὴ πρὸς ἀντιδρᾶ, πόσο ἡ μιὰ σελίδα ἐπαναλαμβάνει τὴν ἄλλη, πόσο ἐπιβεβαιώνεται καὶ μὲ τὴν ἐνότητα αὐτῇ τοῦ ἥθους ἡ ἐλληνικὴ διάρκεια.

Εἶναι ἡ παραμονὴ τῆς μάχης τῶν Μύλων. Ὁ Ἱμπραῆμ περνᾷ μὲ φωτιά καὶ μὲ σίδερο τὴν Πελοπόννησο. Ἀνοιχτὰ στὸ πέλαγος εἶναι ἀραγμένη ἡ φρεγάτα τοῦ Δερινγύ. Γράφει στ' ἀπομνημονεύματά του ὁ στρατηγὸς Μακρουγιάννης, κι' ὁ ἀπλοϊκὸς του λόγος δένεται μὲ τὶς μεγάλες ὥρες τῆς λογοτεχνίας μας καὶ τῆς ζωῆς μας. Λέει γιὰ τοὺς συμπολεμιστὲς του:

«... Ἀρχισαν νὰ στοχάζωνται καὶ νὰ φκειάνη ὁ καθεὶς τὸ πόστο του, ὅτι ἐκεῖ θὰ πεθάνη. Ἐκατσα νὰ φάγω ψωμί. Ἦρθαν τέσσεροι ἀξιωματικοὶ Γάλλοι, μ' ἀνθρώπους ἀπ' τὴ φρεγάδα, νὰ πάρουνε μέσα τὶς τουλοῦμπες καὶ τ' ἄλλα τους τὰ πράματα νὰ μὴν χαθοῦνε, ὅπου θ' ἀνοιγε ὁ πόλεμος. Κράτησα τοὺς ἀξιωματικὸν καὶ φάγαμεν μαζί. Μοῦ λένε: «Εἴστε πολλὰ ὀλίγοι καὶ αὐτοῖνοι πολλοί, οἱ Τοῦρκοι, καὶ ταχτικοί. Κι αὐτὴν ἡ θέση εἶναι ἀδύνατη. Ἔχει καὶ κανόνια ὁ Μπραϊμης καὶ δὲ θὰ βαστάξετε». Τοὺς λέγω: «Ὅταν σηκώσαμεν τὴ σημαίαν ἀναντίον τῆς τυρανίας ξέραμεν ὅτι εἶναι πολλοὶ αὐτοῖνοι, καὶ μαθητικοί, κι ἔχουν καὶ κανόνια καὶ ὅλα τὰ μέσα. Ἐμεῖς ἀπ' οὐλα εἴμαστε ἀδύνατοι. Ὅμως ὁ Θεὸς φυλάγει καὶ τοὺς ἀδύνατους. Κι ἂν πεθάνωμεν, πεθαίνομεν διὰ τὴν πατρίδα μας, διὰ τὴν θρησκείαν μας, καὶ πολεμοῦμεν ὅσομποροῦμεν ἀναντίον τῆς τυρανίας. Κι ὁ Θεὸς βοηθός. Αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι γλυκός, ὅτι κανένας δὲν θὰ γένῃ ἀθάνατος. Κι ὅταν ὁ χάρος θὰ ρθῇ νὰ μᾶς πάρῃ, ὅταν θέλῃ, ἄρρωστους καὶ δυστυχεῖς, καλύτερα σήμερον νὰ πεθάνωμεν». Μὲ φίλησε ἓνας ἀπ' αὐτοὺς, καὶ τὸν φίλησα καὶ ἐγώ. Ὑστερα φύγαν».

Αὐτὰ τὰ λόγια ἐνὸς ἀπλοϊκοῦ πολεμιστῇ τοῦ 21 δὲν εἶναι μόνο μεγαλεῖο ἀνθρώπινο. Εἶναι ἡ κληρονομημένη παράδοση, πρὸς ἡ μιὰ γενιὰ τὴν περνᾷ στὴν ἄλλη, εἶναι ἡ συνέχεια ζωῆς.

Κάμποσα χρόνια ἀργότερα:

«Γενναίωτατε Ἀρχηγὲ Π. Κορωνάϊε, προφθάσατε μίαν ὥραν ταχύτερον, διότι μᾶς ἔκλεισε καὶ τακτικὸς καὶ ἄτακτος στρατὸς πολὺς. Ἐν τῇ Ἱερᾷ

Μονῇ Ἀρκαδίου, τὴν 8^η Νοεμβρίου 1866. Καθηγούμενος Γαβριήλ. Ἐν βίᾳ μερίστη».

Δὲν πρόφτασαν. Τὸ Ἀρκάδι ἔπρεπε νὰ βεβαιώσῃ τὴ συνέχεια. Τὴν βεβαιώνει μὲ τὸ ἴδιο ὕφος, ἀπαράλλαχτο, τῆς σελίδας τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Ἡγούμενος Χατζῆ-Γαβριήλ διάβασε τὴν ἀκολουθία, μετάλαβε τοὺς πιστοὺς, ὁ ἓνας μελλοθάνατος φιλοῦσε τὸν ἄλλον καὶ γύρευε συγχώρεση. «Ὅποιος θέλει τὴν τιμὴ καὶ τὴν ὑπόληψή του νὰ ῥθῃ νὰ καοῦμε μαζί». Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Γιαμπουδάκης ἀπ' τὸ Ἀδελφὲ τράβηξε τὴν πιστόλα του, ἔρριξε πάνω στὰ μπαρούτια, ὅλα γυνῆκαν αἷμα καὶ δόξα.

Ἔτσι, αἷμα καὶ δόξα γυνῆκαν πάλι ὅλα κάμποσα χρόνια ἀργότερα, τὸ χειμῶνα τοῦ 40, στὰ φαράγγια τῆς Ἠλείρου. Πάντα τὸ ἴδιο ὕφος. Οἱ χαροκαμένες μάννες τῶν βουνῶν καὶ τῶν νησιῶν μας δαγκάνουν τὰ πανιασμένα χεῖλια τους νὰ μὴν ξεφύγῃ ὁ πόνος. Τὸν σφαλνᾶνε μέσα τους δυνατά, ἐνῶ τὰ μάτια τους κοιτᾶνε στὸ βάθος σὰ νὰ γυρεύουν μιὰν ἀπόκριση.

Λίγα χρόνια ἀργότερα. Πάλι ἡ ἴδια σελίδα, τὸ ἴδιο ὕφος. Ἐνα πρωῒνὸ χτυπῆσαν ὅλες οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν στὰ χωριά καὶ στὰ βουνὰ καὶ στὶς ἀκρογιαλιές τῆς Κύπρου. Ὅπως τὸν καιρὸ ποὺ δίναν τὸ μήνυμα πὼς φτάνουν τὰ κουρσάρικα, νὰ φυλαχτῇ ὁ λαός. Ἡ σὰ νὰ ἦταν νὰ δοξολογηθῇ ὁ Θεὸς γιὰ μιὰ νίκη τῆς χριστιανοσύνης. Ἡ σὰ νὰ ἦταν νὰ γίνῃ λιτανεία. Γενεὲς ἀμέτρητες, αἰώνων οἱ πρόγονοι, εἶχαν ξυπνήσει ἐκεῖνο τὸ πρωῒνὸ κι' ἀκολουθοῦσαν τὰ βήματα τῶν νησιωτῶν τῆς Κύπρου πού, ντυμένοι τὰ καλά τους, τραβοῦσαν κατὰ τὴν ἐκκλησία ὅπου χτυποῦσε τὸ σήμαντρο. Τοὺς ξεπροβόδιζαν οἱ γυναῖκες τους, σιωπηλές, ἀσάλευτες, μὲ τὰ μάτια στηλωμένα ἀπάνω τους — τὰ καστανά, ζεστὰ μάτια τῶν γυναικῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους μας. Κι' αὐτοί, οἱ νησιῶτες, μὴ κοιτάζοντας πίσω, κοιτάζοντας μονάχα μπρός, σοβαροὶ κι αὐτοὶ κι ἀμίλητοι καταπῶς ταίριαζε στὴν πράξη ποὺ πῆγαιναν νὰ κάμουν, βάδιζαν ἀργὰ κατὰ τὴν ἐκκλησιά τους. Ἐκεῖ, μπαίνοντας, κᾶναν τὸ σταυρὸ τους πρώτα, προχωροῦσαν ὕστερα κι ἀνασπάζονταν τὸν Ἅγιό τους μὲ τὰ μισοσβησμένα χρώματα τῶν βυζαντινῶν καιρῶν. Ὑστερα φτάναν στὸ ἀνοιχτὸ βιβλίο. Στέκονταν ταραγμένοι, πάλι κᾶναν τὸ σταυρὸ τους, σκύβαν πάνω στὸ βιβλίο καὶ ὑπέγραφαν:

«Γιὰ τὴν Ἑνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα».

Ἔτσι ἄρχισε ἡ δύσκολη ὥρα τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. Ἔτσι ἄρχισε πάλι νὰ λειτουργῇ αὐτὴ ἡ μυστικὴ, ἡ ἀκατάβλητη δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ καμμιά βία δὲ γίνεται νὰ τῇ δαμάσῃ: ἡ ψυχὴ. Ἡ φωνὴ ἡ ἐκ βαθέων ποὺ ὑπαγορεύει τὸν κανόνα τῆς ἀρετῆς, ποὺ ἐμπνέει καὶ παρηγορεῖ, ποὺ δημιουργεῖ πράξεις αὐτοθυσίας καὶ τόλμης γιὰ τὶς ὁποῖες ἔλεγες πὼς εἶναι ἀδύναμο τὸ σῶμα. Ποὺ παίρνει ἀπλοῖκούς ἀνθρώπους τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας, τοῦ καθημερινοῦ μόχθου, καὶ τοὺς κάνει ἥρωες, ἀρχαγγέλους, νὰ λαμποκοποῦν μέσα στὶς σελίδες τῆς Ἱστορίας.

Ἡ ἐκκλησία, τὸ σχολεῖο, ἡ ἱστορία τῆς Κύπρου ὑπαγορεύσαν τὴν πορεία, δείξανε τὸ δρόμο ποὺ ἀνηφορίζει. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα λειτουργεῖ ὁ νόμος σχεδὸν αὐτοματικά, μὲ τὴν ἴδια ἀναγκαιότητα ποὺ λειτούργησε στὶς ὑψηλότερες ὥρες αὐτοῦ τοῦ ἔθνους. Οἱ ὄριμοι ἄντρες καὶ οἱ γυναῖκες τοὺς κάμαν τὴν ἀρχή, οἱ γερόντοι καὶ οἱ γερόντισσες τοὺς παραστέκανε, τοὺς εὐλογοῦσαν ποὺ φεύγαν. Τώρα ἦρθε ἡ σειρὰ τῶν παιδιῶν. Ὁ θάνατος, λέει, τώρα ἔχει γίνει ὄραμα, κανόνας ζωῆς γιὰ τοὺς ἐφήβους: ὁ ἄξιος θάνατος, γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴν Κύπρο. Δὲ λογαριάζουν πιά πὼς νὰ κρατηθοῦνε στὴ ζωὴ, πὼς νὰ δημιουργήσουν μέλλον. Ἡ ἐπαύριον γι' αὐτοὺς εἶναι ἄλλη — ἐκεῖνη ἡ ὥρα ἡ πέραν ἀπὸ τὰ φυσικά, ἡ πέραν τοῦ κόσμου τούτου, ἡ λύτρωση τῆς ψυχῆς μὲς στὸ θάνατο, γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου. Οἱ νέοι καὶ οἱ νέες τῆς Κύπρου ἔχουν πιά παραδείγματα πρὸς μίμῃσιν, τοὺς φίλους των ποὺ πέρασαν τὸ σύνορο, ποὺ ἔγιναν παραμῦθι καὶ αἶμα, ποὺ ἔγιναν μοιρολόι καὶ ρίζες. Σὰν σκοτώθηκαν καὶ τοὺς περνοῦσαν ἀπ' τοὺς δρόμους τῶν χωριῶν τους, τοὺς ράναν, τοὺς συμμαθητές τους, τοὺς φίλους τους, μὲ λουλούδια καὶ τοὺς κλάψαν. Ὑστερα, χωρὶς κὰν νὰ χρειαστῇ νὰ περάσῃ ὁ καιρὸς ποὺ οἱ μάρτυρες γίνονται ἅγιοι, οἱ ἔφηβοι τῆς Κύπρου κάμαν εἰκονίσματα τοὺς ἥρωές τους, ἐκεῖνο τὸ παλληκάρι, τὸ νέο ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Κύπρου, ποὺ σὲ μιὰ νύχτα ἔγινε δόξα. Προσπαθοῦν νὰ ἀναπλάσουν μὲς στὴν καρδιά τους τὶς τελευταῖες ὥρες του. Ὁ νέος ἀνθυπολοχαγός, καταχωσμένος στὴ σπηλιά του, ἀκούει ἔξω τὴ βροχὴ καὶ τὰ βήματα. Δὲν ὑπάρχει τίποτα πιὸ ζεστὸ γιὰ τὸν ἀνθρωπο ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ τὰ βήματα. Ὅμως ἐδῶ τὰ βήματα εἶναι θάνατος. Ὁ νέος

ἀνθυπολοχαγὸς τῆς Κύπρου πρέπει ν' ἀποφασίσῃ μόνος νὰ τ' ἀποχωριστῇ γιὰ πάντα τὰ βήματα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ νόμος τῆς παλληκαριᾶς λειτουργεῖ μέσα του σωστά: τίς στιγμὲς ποὺ ἀποφασίζουν γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ θάνατο τίς περνᾶμε καταμόναχοι, δὲ γίνεται ἄλλιῶς, ἔτσι πρέπει. Ὁ νέος ἀνθυπολοχαγὸς στέλνει τοὺς λίγους συντρόφους του τῆς σπηλιᾶς νὰ παραδοθοῦνε στοὺς διώκτες τους, γιὰ νὰ πάρῃ αὐτὸς ἀπάνω του μόνος ὅλη τὴ μοῖρα τῆς ἀπόφρασης. Ἔτσι γίνεται στὴν τέχνη: σ' ἓνα πρόσωπο συμπυκνώνεται ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ πάθος μιᾶς ἐποχῆς, μιᾶς γενιᾶς. Ἔτσι γίνεται στὴ ζωὴ, ὅταν τὴ ζῆς σωστά: Ἐνας ἀνθυπολοχαγὸς καταλασπωμένος, καταξεσκισμένος, μὲ ὀρθία τὴν ψυχὴ, μὲ ἀστραφτερὰ μάτια, θὰ ἐκφράσῃ ὅλους τοὺς ἀνθυπολοχαγούς, ὅλη τὴ γενιά του, ὅλη τὴν ἐποχὴ του. Λειτουργεῖ κι ἐδῶ ὁ ἐλληνικὸς νόμος σωστά: ἡ φωνὴ ποὺ ὑπαγορεύει τὴν πράξη ἔρχεται ἀπ' τὸ βάθος τοῦ χρόνου, ἀπ' τὸ αἷμα, ἀπ' τὴ συνείδηση, ὅπως στὸ Μανιάκι, ὅπως στὸ Ἀρκάδι, ὅπως στὸ Μεσολόγγι, ὅπως στὰ ἡπειρωτικὰ βουνά.

Σήμερα, ἐπέτειο τῆς μεγάλης ἡμέρας του, τὸ Ἔθνος σκύβει μὲ συγκρατημένη τὴν ἀνάσα του, ἀπάνω στὸ Αἶγαῖο, ἀκούει τὸ βόγκο καὶ τὴν ἰαχή, καὶ μελετᾷ τὴν Κύπρο. Μελετᾷ τὴν Ἀνοιξή. Μὲ τὴν ἀνοιξὴ τὴν ἐλληνική, τὴν ὠραιότερη τοῦ κόσμου, εἶναι συνδεμένη ἡ ἀνάστασις τοῦ Θεοῦ. Ὅλη ἡ Ἑλλάδα περιμένει τὴν Ἀνάστασις πού, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ ἔλθῃ μὲ τὴν ἀνοιξὴ ἐκεῖ στὴν ἄκρη τοῦ Ἀρχιπελάγου μας.